

УДК 347.965.42

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-4\(10\)-276-284](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-4(10)-276-284)

Шминдрук Ольга Федорівна кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського, Національний університет «Острозька академія», вул. Семінарська, 3, м. Острог, 35800, тел.: (097) 745-58-50, <https://orcid.org/0000-0002-7135-2594>

Штепа Дар'я Вікторівна студентка Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського, Національний університет «Острозька академія», вул. Семінарська, 3, м. Острог, тел.: (068) 637-44-41

МЕДІАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ВРЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ СПОРІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація. Стаття присвячена інституту медіації як ефективного способу врегулювання сімейних спорів та можливостей її застосування під час війни. Визначено, що медіація у сімейних спорах – це конфіденційна, добровільна, структурована процедура, яка проводиться у формі переговорів за участі посередника, заснована на інтересах сторін, завданням якої є профілактика та вирішення конфліктів, що виникають з сімейних відносин. Досліджено поняття та особливості сімейних спорів під час війни. З'ясовано, що такими особливостями є: «замороження» та «відкладення» конфліктів через віддаленість учасників та відсутність контакту з об'єктивних причин (перебування чоловіка на фронті, дружини за кордоном) та суб'єктивних причин (ігнорування проблеми, фокус на інших проблемах); висока ескалація та інтенсивність конфлікту через простійний стрес, спричинений війною; підвищена вразливість сторін конфлікту та дітей, залучених у конфлікт; збільшення випадків застосування домашнього насильства (фізичного, психологічного, економічного і т. д.). Акцентовано увагу на тому, що перевагами медіації у вирішенні сімейних спорів під час війни є: економія часу, можливість сторін впливати на результат, створення безпечної атмосфери, конфіденційність, зниження напруги у відносинах та їх збереження. Визначено, що умовами застосування медіації в сімейних спорах під час війни є: невисокий ступінь ескалації конфлікту; баланс сил; відсутність фактів застосування насильства; наявність спільних інтересів; готовність приймати правила та процедуру медіації; можливість забезпечення конфіденційності процедури. З'ясовано, що ефективним інструментом

доступу до процедури медіації під час війни може стати он-лайн медіація. Зроблено висновок, що застосування медіації в сімейних відносинах під час війни дозволяє ефективно вирішити наявний сімейний конфлікт та сприяє їх попередженню, стабілізує та покращує сімейні відносини.

Ключові слова: медіація, переговори, медіатор, конфіденційність, сімейний спір, конфіденційність.

Shmyndruk Olha Fedorivna PhD in Law, Associate Professor of the Department of Civil Law Disciplines at the Educational and Scientific Institute of Law named after I. Malynovskyi, National University "Ostroh Academy", 35800, Seminarska St., 3, Ostroh, tel.: (097) 745-58-50, <https://orcid.org/0000-0002-7135-2594>

Shtepa Daria Viktorivna Student of the Educational and Scientific Institute of Law named after I. Malynovskyi, National University "Ostroh Academy", Seminarska St., 3, Ostroh, tel.: (068) 637-44-41

MEDIATION AS AN EFFECTIVE WAY OF RESOLVING FAMILY DISPUTES IN UKRAINE DURING THE WAR

Abstract. The article is devoted to the concept of mediation as an effective way of settling family disputes and the possibilities of its applying during war. It was determined that mediation in family disputes is a confidential, voluntary, structured procedure conducted in the form of negotiations with the participation of a mediator, based on the interests of the parties, the task of which is to prevent and resolve conflicts arising in family relations. The concepts and features of family disputes during the war. It was studied out that such features are: "freezing" and "postponement" of conflicts due to the remoteness of the participants and lack of contact for objective reasons (the husband is at the front, the wife is abroad) and subjective reasons (ignoring the problem, focusing on others problems); high escalation and intensity of conflict due to idle stress caused by war; increased vulnerability of parties to the conflict and children involved in the conflict; increase in cases of domestic violence (physical, psychological, economic, etc.) Attention is focused on the fact that the advantages of mediation in resolving family disputes during war are: saving time, the ability of the parties to influence the outcome, creating a safe atmosphere, confidentiality, reducing tension in relationships and preserving them. It was determined that the conditions for the use of mediation in family disputes during the war are: a low degree of conflict escalation; balance of power; absence of facts of violence; presence of common interests; willingness to accept the rules and procedure of mediation; the possibility of ensuring the confidentiality of the procedure. It has been found that online mediation can be an

effective tool for accessing the mediation procedure during wartime. It was concluded that the use of mediation in family relations during the war allows to effectively resolve the existing family conflict and contributes to their prevention, stabilizes and improves family relations.

Keywords: mediation, negotiations, mediator, confidentiality, family dispute, confidentiality.

Постановка проблеми. Останнім часом медіація є одним із найпопулярніших альтернативних способів врегулювання спорів (конфліктів) у розвинених країнах світу. В Україні ж інститут медіації тільки набирає обертів. Ефективність цієї процедури визнана Європейським Співтовариством, яке рекомендує її впровадження в якості основного методу альтернативного вирішення спорів на досудовому етапі та під час судового розгляду, що знаходить своє відображення в підписаній Україною Угоді про Асоціацію України з Європейським Союзом та Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами.

Сучасний досвід багатьох розвинутих країн показує, що медіація є ефективним, фінансово заощадливим і своєчасним способом досягнення консенсусу, вирішення конфлікту порівняно з вирішенням спору в судовому порядку. Особливу роль медіація відіграє як спосіб запобігання та вирішенню сімейних конфліктів через їх емоційну зарядженість та особистісний характер. Сімейна медіація ефективна у випадках, коли сторони не можуть дійти згоди самотійно, знаходяться у глухому куті і не можуть знайти спільної мови один з одним. Сімейна медіація допомагає сторонам конфлікту досягти співробітництва для прийняття рішень, які задовольняють їх інтереси та потреби.

В період війни, що супроводжується постійним стресовим станом та підвищення рівня емоційної напруги, багато сімейних конфліктів загострилось, що в свою чергу спричинює збільшення кількості розлучень.

Таким чином дослідження медіації як способу врегулювання сімейних конфліктів в період війни є нагальним та важливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика була і є темою досліджень багатьох фахівців, зокрема В. М. Баранова, Ю. Л. Бошицького, Ю. В. Голика, Л. В. Голої, Г. В. Єрьоменко, В. Н. Кудрявцева, Б. С. Кушніра, О. І. Кільдюшкіної, В. Т. Маляренка, А. П. Чернеги, С. Запари, Г. Гончарової, О. Кармази, В. Комарова, С. Кузьменко, Н. Мазаракі, О. Спектора, Ю. Притики, С. Фурси. Разом з тим, тема змісту та перспектив сімейної медіації потребує додаткового дослідження.

Мета статті – дослідити поняття, особливості та переваг застосування медіації як способу врегулювання сімейних спорів в Україні під час війни.

Виклад основного матеріалу. Сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку людини, її матеріального забезпечення. У зв'язку з інтеграцією України в європейське співтовариство, важливо прагнути до зміцнення сімейних взаємин в суспільстві та створення ефективного механізму захисту прав суб'єктів сімейних правовідносин у відповідності з міжнародними стандартами, включаючи європейські. Конфлікти становлять одну з основних причин розпаду сімей, що в свою чергу негативно впливає на соціально-економічне становище у суспільстві та державі. Особливо гостро це відсувається в період воєнного стану. У зв'язку з цим, необхідно забезпечити ефективний механізм захисту прав та інтересів суб'єктів сімейних правовідносин, для чого необхідно використовувати ефективні способи вирішення та попередження сімейних конфліктів.

На даний час поряд з зі звичним судовим способом врегулювання сімейних спорів все більшої популярності набувають альтернативні способи, в основі яких лежать інтереси та потреби учасників. До таких способів належать прямі переговори та переговори за участі нейтрального посередника – медіація.

Існують різні погляди науковців на визначення терміну «медіація».

Так, одні вчені під медіацію розуміють структуровану добровільну та конфіденційну процедуру позасудового врегулювання спору (конфлікту), в якій медіатор (посередник) допомагає сторонам у розумінні їхніх інтересів та пошуку ефективних шляхів досягнення взаємоприйняттого рішення [1].

Інші визначають медіацію як професійне керівництво переговорами, що здійснюється третьою особою, яка сприяє сторонам у самостійному пошуку компромісу. Медіація – процес здебільшого формальний, під час якого третя неупереджена і компетентна особа, організовуючи спілкування між сторонами, намагається допомогти сторонам спору дійти згоди у суперечливих питаннях, розв'язати конфлікт і знайти за її участі рішення, яке б задовольняло обидві сторони спору [2].

Законодавець визначає медіацію як позасудову добровільну, конфіденційну, структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [3].

Якщо говорити про сімейну медіацію, то її можна визначити як конфіденційну, добровільну, структуровану процедуру, яка проводиться у формі переговорів за участі посередника, заснована на інтересах сторін, завданням якої є профілактика та вирішення конфліктів, що виникають з сімейних відносин.

З наведених вище визначень досліджуваного інституту випливає цінність медіації у вирішенні саме сімейних конфліктів та спорів, зважаючи на

їх емоційне забарвлення та високу соціальну складову. Важливо зазначити, що предмет регулювання сімейного права та сімейні конфлікти часто не співпадають між собою. Як відомо, судовий спосіб врегулювання спорів фокусує свою увагу на правовій складовій, часто нехтуючи його соціальною складовою.

Серед особливостей сімейних конфліктів виділяють такі:

- особливий предмет – міжособистісні стосунки (кохання, любов, кровна спорідненість), правові та моральні обов'язки, зумовлені реалізацією функцій сім'ї: репродуктивної, виховної, господарсько-економічної, рекреаційної (взаємодопомога, турбота про здоров'я, організація дозвілля і відпочинку), комунікативної та регулятивної;
- сильні душевні переживання та страждання їх учасників (емоційний навал заважає людям зосередитися і прийняти обдумане рішення щодо перспектив подальшого життя);
- швидкість перебігу кожного з етапів конфлікту;
- багатосторонність через залучення до конфлікту, крім основних його учасників (подружжя, батьки та дитина, брати та сестри), інших членів сім'ї;
- своєрідні форми протистояння (докори, образи, сварки, сімейний скандал, порушення спілкування тощо);
- різноманітні способи завершення (примирення, досягнення згоди, налагодження відносин на основі взаємних поступок, розлучення) [4].

Якщо говорити про характерні риси сімейних конфліктів у період війни, то серед них можна визначити такі:

- «замороження» та «відкладення» конфліктів через віддаленість учасників та відсутність контакту з об'єктивних причин (перебування чоловіка на фронті, дружини за кордоном) та суб'єктивних причин (ігнорування проблеми, фокус на інших проблемах);
- висока ескалація та інтенсивність конфлікту через постійний стрес, спричинений війною;
- підвищена вразливість сторін конфлікту та дітей, залучених у конфлікт;
- збільшення випадків застосування домашнього насильства (фізичного, психологічного, економічного і т. д.)

Як показує практика, за час повномасштабної війни найпоширенішими сімейними спорами стали розлучення, аліменти на утримання дітей та визначення місця проживання дітей, спори про поділ майна подружжя у ситуації, коли майно зруйноване або залишилося на тимчасово окупованій території, перетин кордону після 24 лютого дитиною

одним із батьків без згоди на це іншого та у випадку розлучення батьків встановлення контакту із такою дитиною.

Серед переваг медіації порівняно із судовим способом врегулювання спорів визначають конфіденційність, добровільність, гнучкість процедури, економія часу та грошових ресурсів, можливість учасників налагодити відносини та безпосередньо вплинути на своє життя.

Розглянемо детальніше переваги медіації як способу врегулювання сімейних спорів в період війни.

Економія часу. Кадрова нестача суддів, зупинення роботи деяких судів у зв'язку із військовими діями, тривалі строки розгляду справи, передбачені чинним ЦПК України призводять до затягування вирішення сімейних спорів в судовому порядку. Особливо це проявляється у тих спорах, де одна із сторін перебуває на військовій службі.

Відповідно до ст. 251 Цивільного процесуального кодексу України, суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції. Крім цього, відповідно до ч. 2 ст. 252 ЦПК України, суд може за заявою учасника справи, а також з власної ініціативи зупинити провадження у справі у випадках перебування учасника справи на альтернативній (невійськовій) службі не за місцем проживання або на строковій військовій службі. [5]

Як бачимо, в таких ситуаціях вирішення спорів у судовому порядку фактично зупиняється на невизначений строк, що в свою чергу вкрай негативно впливає на відносини між сторонами та інтереси дітей.

Створення безпечної атмосфери. Сімейні конфлікти завжди заряджені високим градусом негативних емоцій, образ, переживань та взаємних звинувачень. Щоб не переживати негативні емоції сторони часто уникають зустрічей один з одним або надають перевагу вирішувати спір через представника в суді. Саме завдання медіатора створити безпечну, комфортну атмосферу в умовах конфіденційності, яка б забезпечила баланс сторін та дала їм можливість вільно висловитись.

Зменшення напруги у відносинах. Завдяки комунікативній та емоційній компетенціям медіатор може допомогти зменшити напруження між сторонами та зрозуміти їхні потреби та інтереси. Це може зменшити імовірність подальших конфліктів та полегшити стосунки між сторонами.

Економічна вигода. Війна неминуче призводить до зниження економічного рівня життя, а отже і платоспроможності населення. Медіація може бути менш дорогим та швидшим способом вирішення конфлікту, ніж

судові процеси, адже у такому випадку сторони не несуть процесуальних витрат та витрат, пов'язаних із виконанням рішень суду.

Збереження родинних зв'язків. У період воєнного стану збереження родинних зв'язків може бути особливо важливим. Сімейні відносини відрізняються від інших відносин цивільного права, оскільки мають більше моральних, ніж юридичних властивостей. Це призводить до того, що правове регулювання не може охопити всі аспекти сімейного життя, тому не всі сімейні конфлікти можуть бути вирішені через судову процедуру. Судовий порядок зазвичай орієнтований на забезпечення засобами державного примусу вимог однієї зі сторін спору, а не на вирішення конфлікту між суб'єктами сімейних правовідносин, що не сприяє зміцненню сім'ї, адже суд не націлений працювати з причиною виникнення конфлікту та перспективами відносин.

Чинний цивільний процесуальний кодекс України передбачає процесуальні засоби примирення подружжя, але вони не завжди є ефективними, оскільки не враховують соціальну складову конфлікту. У багатьох випадках суб'єкти сімейних правовідносин позбавлені можливості довести свої вимоги та заперечення через важкість доведення обставин, які відносяться до моральної складової сімейних відносин, таких як кохання, увага, підтримка та виховний вплив на членів сім'ї, зокрема на дітей. Виклик дітей до суду для надання письмових і усних пояснень, що розкривають факти особистого або інтимного життя одного з подружжя, і навіть образи та особисті приниження стають частими виявами ескалації конфлікту. Медіатор може допомогти знайти рішення, яке задовольняє обидві сторони та забезпечує збереження родинних зв'язків шляхом пошуку та дослідження взаємних потреб та інтересів в процесі проведення переговорів.

Доступність до процедури через он-лайн медіацію. Карантинні обмеження, спричинені COVID-19, війна, відкрили нові можливості комунікації у суспільстві через дистанційні технології. Не стала винятком і медіація. Останнім часом все більшої популярності набуває сімейна он-лайн медіація.

Серед можливостей, які дає сімейна медіація, можна виокремити:

- вільний вибір локації кожним учасником медіації;
- всі учасники знаходяться в місці та обстановці, що є для них найбільш комфортними та зручними;
- не витрачаються ресурси (часові, фінансові, фізичні) на переміщення до узгодженої, єдиної для всіх сторін локації для зустрічі віч-на-віч;
- в асинхронній комунікації з'являється більше часу для формулювання запитань та відповідей для всіх учасників процесу;
- в синхронній комунікації медіатор застосовує технічні інструменти для керування процесом комунікації онлайн, зокрема, переривання деструктивної комунікації сторін;

- фізична дистанція між сторонами може бути додатковим фактором безпеки під час медіації та сприяти врегулюванню конфлікту;
- сторони мають можливість додатково конфіденційно або відкрито позначити свій стан та/або запит шляхом допису в чат особисто медіатору;
- з'являється додатковий спосіб невербальної комунікації через символи, значки, смайли, "реакції";
- в полі зору медіатора одночасно знаходяться обличчя всіх учасників медіації [6].

При дотриманні певних правил та умов он-лайн медіація є тим механізмом, яка допомагає сторонам швидко та якісно вирішити конфлікт, незалежно від їхнього перебування.

Як приклад можна навести проект громадської організації "Ліга медіаторів України" "Сімейна медіація в період війни", метою якої є надання онлайн послуг транскордонної сімейної медіації для українських сімей, члени яких були змушені залишити країну через війну. У рамках проекту українські медіатори-волонтери проводять онлайн-медіації для всіх українців, які звертаються за допомогою у врегулюванні конфлікту, а міжнародні експерти та супервізори допомагають та підтримують їх у практиці.

Разом з тим, незважаючи на явні переваги медіації як способу вирішення та попередження сімейних конфліктів в умовах воєнного стану не варто забувати і про умови, за яких така процедура є можлива.

До таких умов належить:

- незначна ступінь ескалації конфлікту;
- дотримання балансу сил;
- відсутність фактів застосування насильства;
- наявність спільних інтересів у сторін;
- готовність приймати правила та процедуру медіації;
- можливість забезпечення конфіденційності процедури.

Звичайно медіація не вирішує усі спори, що виникають у сімейних відносинах та не замінює собою суд, адже є категорія справ, де судові рішення є обов'язковим та необхідним. Разом з тим, сприяючи налагодженню комунікації між сторонами та покращуючи відносин вона стає доданою вартістю судовому механізму.

Таким чином, популяризувати медіацію як ефективний альтернативний метод позасудового вирішення спорів є важливо та необхідно.

Висновки. Проведене дослідження дає можливість зробити висновки, що медіація є ефективним інструментом не лише вирішення, а й попередження сімейних конфліктів в період воєнного стану, адже сприяє допомозі у зменшенні відчуття розділеності та напруження між сторонами, стабілізує та

покращує сімейні відносини, допомагає забезпечити швидке та ефективне вирішення сімейних спорів, забезпечує довгострокові рішення, що відповідають інтересам сторін.

Література:

1. Можайкіна О.С. Поняття та зміст основних принципів медіації в цивільно-правових відносинах. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 5. С. 55 –58.
2. Розман Ю.В. Особливості правового регулювання медіації за законодавством зарубіжних країн. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2013. С. 251-255.
3. Про медіацію. Закон України від 16.11.2021 року № 1875-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20>
4. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса: Екологія, 2019. 456 с.
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
6. Рекомендації для медіаторів щодо підготовки та проведення онлайн-медіації. рішенням правління ГО “НАМУ”. Протокол № 32 від 10.11.2021 р. <http://namu.com.ua/ua/info/mediators/uyenspyereashchkl-ses-sroamr-pyeekashchkl-/>

References:

1. Mozhaikina O.S. (2017). Poniattia ta zmist osnovnykh pryntsypiv mediatsii v tsyvilno-pravovykh vidnosynakh. Aktualni problemy vitchyznianoї yurysprudentsii. [The concept and content of the main principles of mediation in civil legal relations. Actual problems of domestic jurisprudence]. № 5. (pp. 55 –58). [in Ukrainian].
2. Rozman Yu.V. (2013). Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання mediatsii za zakonodavstvom zarubizhnykh krain. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu [Peculiarities of legal regulation of mediation according to the legislation of foreign countries]. (pp. 251-255).[in Ukrainian].
3. Pro mediatsiiu. Zakon Ukrainy vid 16.11.2021 roku № 1875-IX. [Law of Ukraine on innovative activity from November 16, 2021, № 1875-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20>
4. Mediatsiia u profesijnij diialnosti yurysta [Mediation in the professional activity of a lawyer] : pidruchnyk / avt. kol.: T. Bilyk, R. Havryliuk, I. Horodytskyi [ta in.]; za red. N. Krestovskoi, L. Romanadze. Odesa: Ekolohiia, 2019. (p. 456). [in Ukrainian].
5. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 18.03.2004 roku № 1618-IV. [Civil Procedure Code of Ukraine dated March 18, 2004 No. 1618-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
6. Rekomendatsii dlia mediatoriv shchodo pidhotovky ta provedennia onlain-mediatsii. [Recommendations for mediators regarding the preparation and conduct of online mediation] rishenniam pravlinnia HO "NAMU". Protokol № 32 vid 10.11.2021 r. Retrieved from <http://namu.com.ua/ua/info/mediators/uyenspyereashchkl-ses-sroamr-pyeekashchkl-/>